

W. Kersting (Hrsg.), Die Republik der Tugend. Jean-Jacques Rousseaus Staatsverständnis, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2003, 200 p.; H. Münkler, R. Voigt & R. Walkenhaus (Hrsg.), Demaskierung der Macht. Niccolò Machiavellis Staats- und Politikverständnis, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2004, 211 p.; R. Voigt (Hrsg.), Der Leviathan, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2000, 189 p.

De traditionele territoriale natiestaat lijkt op te lossen in het huidige tijdperk van globalisering. Deze ontwikkeling vormde voor uitgeverij Nomos aanleiding een nieuwe serie te starten, getiteld 'Staatsverständnisse'. De serie start uitdrukkelijk niet met de staatsopvattingen van Plato en Aristoteles omdat daar volgens de redacteur van de serie, Voigt, al genoeg over geschreven wordt. In deze nieuwe serie worden met name staatsdenkers uit de nieuwe tijd gepresenteerd en geanalyseerd.

Allereerst Machiavelli dan, die als geen ander de nauwe samenhang tussen staatstheorie en de staatspraktijken belichaamde. Zijn positie als politiek denker is onomstreden, zij het voor sommigen als intellectuele voorvader van de moderne empirische politieke wetenschap en voor anderen als protagonist van op immoreel machtsdenken gebaseerde politiek.

In de verschillende bijdragen is de aandacht met name gericht op 'Il Principe' en de 'Discorsi'. In beide werken bedient Machiavelli zich van dezelfde methode, de zoektocht naar de 'verità effettuale', de werkelijke waarheid. Na een korte inleiding worden de verschillende bijdragen gepresenteerd in het kader van drie verschillende thema's. In 'Selbstblendung der Macht' wordt aandacht besteed aan Machiavelli's relatie tot het 'raison d'état-denken'. Deze term is immers niet in zijn werk te vinden, maar speelt

Dit artikel uit Netherlands Journal of Legal Philosophy is gepubliceerd door Boom juridisch en is bestemd voor anonieme bezoekers

in de politieke debatten van zijn tijd al een grote rol (bijvoorbeeld bij Guicciardini en Botero). Deze term is kenmerkend voor een tijd waarin een verzelfstandiging van het politieke systeem plaatsvindt. Bij Machiavelli heeft dan bij een mogelijk conflict tussen ethische normen en het zelfbehoud van de staat ('necessità') dit zelfbehoud voorrang. Het thema 'Republik als Vorbild' wordt gevuld met een bijdrage van Münkler die een vergelijking uitwerkt met de Romeinse republiek in het kader van de imperatief van de expansie ten behoeve van de zelfhandhaving, en Kersting die een beschouwing geeft over de rol van de wetgever, de religie en de deugd bij Machiavelli en Rousseau. Het derde thema 'Epochenbewusstsein der Renaissance' biedt een historische, culturele plaatsbepaling van Machiavelli, waarbij ook dieper ingegaan wordt op achtergronden en karakteristieken van de Renaissance.

De geschriften van Thomas Hobbes oefenen een blijvende invloed uit op de moderne staatstheorie. Zijn pleidooi voor een sterke staat lijkt gedateerd in het licht van de voortgaande globalisering. Maar burgers van een land waar burgeroorlog woekert, of een andere vorm van chaos, burgers dus die bedreigd worden in hun veiligheid en bestaanszekerheid, bezien de staat die zijn tanden toont plotseling met een nieuw respect. Als garant van binnenlandse vrede en orde kan de staat niet gemist worden. Dat is het grote thema van Hobbes' geschriften. De door Voigt geredigeerde bundel gaat met name in op de bekende grote thema's in Hobbes' werk: zijn staatsconceptie, verdrag en soevereiniteit, de relatie tussen de staatsfilosofie van zijn tijd en de erfenis van het christelijke natuurrechtsdenken, en de verhouding tussen Hobbes' opvattingen over natuurrecht, staat en volkenrecht. Vertrekpunt is hier met name Hobbes' Leviathan, zijn meesterwerk. Het boek sluit af met een bijdrage over Hobbes' politieke theologie. Als geheel biedt (ook) deze bundel een fraai overzicht waarbij Hobbes' werk vergeleken wordt met de posities van vele klassieke auteurs als Cicero, Pufendorf, Leibniz, Locke, Kant. Merkwaardig is wel dat Spinoza in het ge-

heel niet aan bod komt, ondanks dat zijn politieke theorie en zijn relatie tot Hobbes de laatste tijd volop in de belangstelling staat (zie bijvoorbeeld J. Kreische, *Konstruktivistische Politiktheorie bei Hobbes und Spinoza*, Nomos 2000).

Dit artikel uit *Netherlands Journal of Legal Philosophy* is gepubliceerd door Boom Juridisch en is bestemd voor aanlinea-bezoeker

Tot slot signaleer ik nog het aan Rousseau gewijde deel uit deze reeks. De bijdragen volgen de ontwikkeling van het politieke denken van Rousseau vanaf de beide 'Discours' tot aan zijn ontwerpen voor een constitutie van Corsica en Polen. Het onbetwiste middelpunt is echter 'Du Contrat Social', dé klassieker van de Franse democratietheorie. Ook Rousseau's werk wordt geconfronteerd met dat van andere politieke denkers, echter wederom blijft het werk van Spinoza buiten beschouwing. Kersting zelf verzorgt een fraaie inleiding – waarin hij benadrukt dat Rousseau anders dan Hobbes een republiek wil funderen, een gemeenschap die zichzelf organiseert en die door haar leden leeft – en een bijdrage over de relatie tussen de begrippen 'maatschappelijk verdrag', 'volkssoevereiniteit' en 'volonté générale'. Alleen zijn bijdragen maken deze bundel al de moeite waard. Daarnaast noem ik nog het essay van Mathias Kaufmann die ingaat op de (met name Duitse) receptie van 'Du Contrat Social'.

Afsluitend, deze eerste drie delen uit de serie zijn mooi thematisch ingedeelde opstellenbundels van rond de tweehonderd pagina's. Deze beperkte omvang biedt de lezer de mogelijkheid zich snel in een van de thema's in te lezen en daarbij inzicht te krijgen in de stand van de (Duitse) literatuur. Nadeel voor de Nederlandse lezer is dat naar de Duitse vertalingen van het werk van met name Machiavelli, Rousseau en Hobbes verwezen wordt – die de gemiddelde lezer echter niet in zijn bibliotheek zal hebben. Een register zou bovendien welkom zijn.

H. Gribnau (Tilburg)